

Izvorni naučni članak

UDK 316.334.55

ODRŽIVOST LOKALNOG I RURALNOG RAZVOJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Doc. dr Slobodan S. Župljanin

Nezavisni univerzitet Banja Luka

slobodan.zupljanin@nubl.org

Rezime: Održivi razvoj lokalnih i ruralnih zajednica predstavlja ključni prioritet zemalja članica Evropske unije, ali i svih drugih zemalja koje su u procesu stabilizacije i pridruživanja. Evropska unija snažno podržava ovakav razvoj, što potvrđuju uspostavljeni brojni programi podrške i partnerstva, te različiti fondovi za finansiranje lokalnog i ruralnog razvoja. Oko 40 % sredstava iz budžeta Evropske unije planirano je za ruralni razvoj.

U ovakvim uslovima, lokalne zajednice dobijaju izuzetno važnu ulogu u kreiranju programa i upravljanju lokalnim razvojem. Njihov osnovni zadatak je identifikovati razvojne mogućnosti lokalne zajednice, jasno definisati moguću razvojnu viziju, ciljeve i zadatke lokalnog razvoja, te nakon toga stvarati i realizovati projekte u praksi kojima bi se utvrđeni ciljevi realizovali.

U ovom radu pokušavamo objasniti mjesto i ulogu lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, te sagledati realne mogućnosti da lokalne zajednice preuzmu glavnu ulogu u upravljanju lokalnim razvojem, čime bi se poboljšala konkurentnost i održivi razvoj Bosne i Hercegovine, kao dva od šest strategijskih ciljeva moguće razvojne strategije Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: *održivost, lokalni, ruralni, razvoj, BiH.*

Abstract: Sustainable development of local and rural communities a key priority of European Union member states, and of all other countries in the stabilization and association Process. The European Union strongly supports this kind of development, as evidenced by a numerous support and partnerships programs established, and by various funds to finance local and rural development. About 40 % of funds from the European Union budget is planned for rural development.

In these circumstances, local communities receive an extremely important role in the creation and management of local development. Their main task is to identify development opportunities of the local community, to clearly define the possible development vision, goals and assignments of local development, and then create and implement practical projects that would realize the established goals.

In this paper we are trying to explain the place and role of local communities in Bosnia and Herzegovina, and also to consider the real possibility that local communities assume leading role in managing local development, thus improving the competitiveness and sustainable development of Bosnia and Herzegovina, as two of the six strategic goals of development strategy of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: *sustainability, local, rural, development, BiH.*

Uvod

U posljednjim dekadama razvoja, globalna ekonomija je prolazila kroz različite promjene, često veoma dramatične. Uslovi sticanja i održanja konkurentne prednosti i načini stvaranja i povećanja bogatstva su se mijenjali. Te promjene su se ogledale kroz stalni zahtjev za smanjenje troškova prikupljanja, širenja i korišćenja informacija, skraćenje životnog vijeka proizvoda, ubrzani tehnološki razvoj, mijenjanje navika i potreba potrošača, ubranu internacionalizaciju i liberalizaciju poslovanja.

Navedene promjene uticale su i na ukupnu transformaciju globalnog društva koje danas nazivamo „ekonomija znanja“ ili „informatičko društvo“. Posebno potaknuti aktuelnom ekonomskom i finansijskom krizom, razvijaju se novi modeli ekonomskog razvoja zasnovani na konkurentnosti i održivom razvoju.

Savremene informatičke tehnologije i nova znanja moraju biti u funkciji stvaranja uslova za povećanje konkurentnosti i održivog razvoja na dugi rok. To je posebno značajno za zemlje koje, još uvijek, nisu završile tranzicione procese, i nisu pronašle svoju jasnu poziciju na globalnoj pozornici. Bosna i Hercegovina, svakako, spada u grupu tih zemalja.

Geostrategijski i geopolitički položaj Bosne i Hercegovine, njena komplikovana i složena ustavno pravna struktura, a posebno resursi kojima raspolaže, ukazuju na mogućnost većeg značaja lokalnog i ruralnog razvoja, kao integralnih elemenata održivog razvoja.

Stoga ćemo u ovom radu ukazati na osnovne odrednice i značaj održivog razvoja, stanje održivog razvoja u svijetu i regionu, te mogućnosti kreiranja i upravljanja lokalnim i ruralnim razvojem u Bosni i Hercegovini.

1. Održivi razvoj

1.1. Koncept održivog razvoja

Jedna od osnovnih karakteristika ekonomike prirodnih resursa i životne sredine jeste održivost, odnosno, održivi razvoj. U dosadašnjoj literaturi o održivom razvoju postoji velika različitost u pristupu i objašnjenju održivog razvoja. Ipak, centralno mjesto u elaboriranju dugoročne perspektive opstanka i razvoja čovječanstva. Održivi razvoj se javlja kao nezaobilazan preduslov, ali i krajnji cilj, efikasne organizacije mnogobrojnih aktivnosti čovječanstva.

Sa pojmom održivosti susrećemo se još u djelima klasične ekonomije, kada se pokušavaju naći odgovori na brojne dileme o perspektivama razvoja ljudskog društva. Ekonomski klasici poput Smitha, Ricarda i Malthusa, pokušavaju pronaći odgovore na pitanja koja se tiču ograničenosti prirodnih resursa, opadajućih prinosa u proizvodnji i demografskog rasta. U ranoj fazi razvoja ekonomske misli, javila se ideja o neophodnosti dugoročnog nepromijenjenog stanja, bez ekonomskog i demografskog rasta – predlagao se nulti stepen rasta privrede i društva, kao jedino moguće i stabilan.

Ovakva teza razvoja je kasnije negirana od strane više ekonomskih škola i pravaca. Tehnički napredak i nova naučna otkrića, krajem XIX vijeka nude optimističniju viziju budućnosti čovječanstva. U naučnim krugovima govori se o analize optimalne upotrebe iscrpljivih resursa.

U XX vijeku nastaje neo – klasična teorija rasta, koja radikalno negira nulti rast privrede i društva, a pitanje iscrpljivosti prirodnih resursa gubi na značaju. Smatra se da je tehničko – tehnološki napredak osnovni faktor razvoja privrede i društva. Ovakvom vjerovanju doprinio je višedecenijski rast brojnih ekonomija nako Drugog svjetskog rata.

Sedamdesete godine XX vijeka opovrgavaju ovakva shvatanja i vjerovanja. Dolazi do prvih naftnih kriza koje su praćene rastom svjetskih cijena brojnih sirovina i energetske inputa. Sada se ponovo aktualizira pitanje iscrpljivosti resursa i rasta. Široka svjetska naučna i politička javnost biva zaokupljena ovim pitanjima, pa se tako koncept održivog razvoja našao u vrhu liste prioriteta brojnih međunarodnih subjekata.

Brojne aktivnosti državnih i nevladinih organizacija širom svijeta, dovele su 1992. godine do održavanja Konferencije Ujedinjenih nacija o životnoj sredini i razvoju – UNCED u Rio de Žaneiru, na kojoj su usvojeni brojni dokumenti o životnoj sredini i održivom razvoju.

Nesporno je, da je danas koncept održivog razvoja postao široko prihvaćen kao osnovni uslov opstanka i razvoja čovječanstva. Postoje brojni razlozi koji opredjeljuju zašto ekonomske aktivnosti moraju biti održive. Navešćemo neke, po nama, najznačajnije.

Logičnim i pravednim se čini moralni zahtjev da današnja generacija ostavi budućim generacijama ništa manje mogućnosti za razvoj od onih što ih ona ima danas. Pravo sadašnje generacije na iskorišćavanje resursa ne smije ugroziti isto takvo pravo budućim generacijama.

Drugi relevantan razlog neophodnosti održivog razvoja je ekološke prirode. Kako je priroda vrijednost sama po sebi i kako je čovjek dio te prirode, to proizilazi da on nema ekskluzivno pravo da je nepovratno mijenja. Dakle, današnji čovjek nije u obavezi samo prema budućim generacijama ljudi, već i prema ostalim živim bićima tj. o prirodi kao cjelini.

Kao treći značajan razlog ističe se ekonomski argument, prema kome je održivi razvoj efikasniji. Odsustvo koncepta održivosti dovodi do neefikasnog razvoja, u smislu neracionalnog korišćenja resursa i energije, čime se dugoročno stvara disbalans ulaza i izlaza na globalnom nivou.

1.2. Održivi razvoj u svijetu

Koncept održivog razvoja predstavlja ozbiljnu prekretnicu u globalnom pristupu razvoju i zaštiti životne sredine. Radi se o konceptu koji zahtijeva solidarisanje sadašnjih generacija sa potrebama budućih generacija, uvažavajući stanje životne sredine i ciljeve razvoja. Ističe se posmatranje održivog razvoja sa tri aspekta:

Ekonomski aspekt – Ekonomski održiv sistem mora imati sposobnost kontinuirane proizvodnje roba i/ili usluga uz održavanje

potrebnog nivoa upravljanja državom na unutrašnjem i spoljnom planu. Zahtijeva se potrebna ravnoteža sektorskog razvoja, kako ne bi došlo do određenih problema u osjetljivijim sektorima, kao što su industrija i poljoprivreda.

Aspekt životne sredine – Ekološki održiv sistem mora imati sposobnost održavanja resursa stabilnim (obnovljive resurse ne eksploatisati prekomjerno, a neobnovljive u skladu sa mogućnošću pronalaženja odgovarajuće zamjene), bez ugrožavanja njihove životne funkcije. Ovakav zahtjev podrazumijeva održavanje biodiverziteta, stabilnost atmosfere, te funkcije ostalih ekosistema, koji ne spadaju u ekonomske resurse.

Društveni aspekt – Održivo društvo mora vršiti distribuciju kapitala na način da se obezbijedi odgovarajuće pružanje usluga u svim sferama društvenog života. To uključuje socijalni aspekt, zdravlje, obrazovanje, kulturu, ravnopravnost polova, političko djelovanje i sve vidove odgovornosti.

I pored jednostavnosti originalne definicije održivog razvoja, vidljivo je, posmatrajući navedene aspekte održivog razvoja, da su moguće brojne komplikacije u vezi funkcionisanja održivog razvoja. Ciljevi održivog razvoja su višedimenzionalni, pa je ključno pitanje kako obezbijediti međusobnu uravnoteženost i kako uspostaviti indikatore uspjeha. Kako riješiti međusobne sukobe određenih ciljeva i obezbijediti nesmetan održivi razvoj? Kako uskladiti zahtjeve tržišne privrede i ciljeve održivog razvoja? Ograničenost inputa (energija i materijali) i velika ulaganja u čiste i obnovljive izvore i reciklažu otpadnih materijala, stvaraju velike barijere. Dostignuti nivo razvoja savremenih tehnologija i naučnih dostignuća ne ide u prilog neometanog funkcionisanja održivog razvoja.

Međutim, nije upitno da se mora kontinuirano tragati za najefikasnijim rješenjima za održivi razvoj globalnog društva.

Od početka industrijske revolucije, industrijski najrazvijenije zemlje izvršile su i najveću devastaciju prirodne sredine. U SAD je egzistiralo oko milion različitih deponija otpadnih materijala, pa se konačno shvatilo da se nešto radikalno mora činiti u vezi zaštite prirodne sredine. Posebne aktivnosti se provode na zaštiti vazduha i vode. Devastacija životne sredine je posljedica rastuće proizvodnje u svim njenim fazama. Upotreba fosilnih goriva dovela je do ogromne emisije proizvoda sagorijevanja u atmosferu, prije svega ugljen dioksida – CO₂. U posljednjoj dekadi, mjereno u milionima tona, najveću emisiju ugljen dioksida imaju SAD. Iza SAD slijedi Kina, kao najveći potencijalni potrošač energije, a time i najveći potencijalni zagađivač životne sredine. Ako se količina CO₂ izračunava po stanovniku, SAD su opet na prvom mjestu, a slijedi ih Japan. Ako se količina CO₂ izračunava u odnosu na površinu zemlje u km², onda je Japan najveći zagađivač u svijetu, čak pet puta veći od SAD i osam puta veći od Kine. Možda u toj činjenici leži i razlog što SAD nisu potpisale 1997. godine Kjoto protokol o smanjenju

emisije štetnih gasova do 2012. godine. Potpisom sporazuma finansijski bi ugrozile svoje kompanije, obzirom da su izdaci za smanjenje stepena zagađenja i povećanje stepena održivog razvoja veliki, čime bi se znatno umanjila konkurentnost američkih kompanija. Kako je Kina mnogoljudna zemlja, ona bi prema modelu mjerenja emisije po stanovniku, mogla svog stanovnika opteretiti sedam puta više nego sada, a Indija čak osamnaest puta, i tada bi se izjednačile sa SAD.

Prirodna životna sredina je više ugrožena u nerazvijenim zemljama zato što visokorazvijene zemlje svoje prljave tehnologije, pod pritiskom domaćih vlasti za poštovanje ekoloških standarda i zahtjeva održivog razvoja, sele upravo u nerazvijene zemlje.

1.3. Održivi razvoj u regionu

Malo je zemalja u regionu koje se ozbiljno bave pitanjima održivog razvoja. To potvrđuje i činjenica da neke od zemalja nisu usvojile vlastite strategije razvoja, a pogotovo ne strategije održivog razvoja. Za analizu stanja održivog razvoja elaboriraćemo stanje i situaciju u zemljama bivše Jugoslavije prije njenog raspada i danas.

Industrijska preduzeća bivše Jugoslavije su maksimalno koristila instalisane kapacitete. Proizvodni pogoni su radili u dvije, a nerijetko i u tri smjene. Proizvodni programi su bili, uglavnom, izvozno orijentisani, skoro podjednako i prema zapadnom i prema istočnom tržištu. Proizvodni programi su bili licencni – radilo se po licencama poznatih svjetskih kompanija, a postojale su i kompanije osnovane po modelu Joint Venture (zajednička ulaganja). Postojale su i direktne kupovine i transfer tehnologije u naša preduzeća. Tako su neke vodeće svjetske kompanije postale partneri domaćih preduzeća. Proizvodni kapaciteti su bili osposobljeni da, korišćenjem vlastitih i stranih tehnologija, proizvode i veoma složene i zahtjevne proizvode za probirljivo međunarodno tržište. U to vrijeme su snažno zaživjeli i doradni poslovi, u kojima je strani partner isporučivao ključne materijale ili poluproizvode, koji su u našim proizvodnim pogonima sklapani, koristeći jeftinu domaću radnu snagu i raspoloživu tehnologiju. Kroz različite modalitete poslovne saradnje, naša preduzeća su bilježila značajan tehničko-tehnološki razvoj. Ovakav razvoj pratio je i rast zaposlenosti, rast produktivnosti, čime je stvarana i bolja konkurentna pozicija. Zabilježen je različit napredak domaćih preduzeća, od toga da su neki u tehničko-tehnološkom smislu pratili međunarodne kompanije, do toga da su neka preduzeća ostala na početnom nivou znanja i sposobnosti. Istina, konkurentnost je održavana uz niska lična primanja zaposlenih, lošu zaštitu na radu, loše opšte radne uslove i, ipak, usporen tehničko-tehnološki razvoj.

I ovakvo stanje, sa kojim ne možemo biti zadovoljni, znatno se pogoršava u posljednjih dvadesetak godina. Loše provedena privatizacija, nedostatak kvalitetnih finansijskih sredstava, nedostatak savremenih tehnologija, nisu pogodovali stvaranju uslova za održivi razvoj.

Trenutno stanje u pogledu održivog razvoja karakteriše nizak nivo investicione sposobnosti, odsustvo strategijskog planiranja, loš odnos prema životnoj sredini, neracionalno korišćenje raspoloživih resursa i odsustvo generacijske solidarnosti. Neophodno je takvo stanje mijenjati, a ključna pretpostavka za to je donošenje strategije razvoja Republike Srpske, a potom i strategije održivog razvoja, gdje bi se nakon sveobuhvatne analize sadašnjeg stanja utvrdile neophodne mjere i definisali posebni sektorski projekti.

2. Inovacije i održivi razvoj

U posljednjim dekadama XX i početkom XXI vijeka globalna ekonomija prolazi kroz radikalne i nerijetko dramatične promjene. Uslovi sticanja i stvaranja bogatstva značajno su promijenjeni. Smanjenje troškova širenja, korišćenja informacija, skraćivanje životnog vijeka proizvoda, ubrzana internacionalizacija i liberalizacija poslovanja, samo su neka od brojnih obilježja transformacije ključnih performansi poslovanja. Promjene koje su stalne i snažne, dovele su do stvaranja jednog novog društva, koje brojni teoretičari označavaju kao „društvo znanja“ ili „informativno društvo“ ili „ekonomija znanja“. U takvoj situaciji pojmovi inovativnost, ali i konkurentnost postaju sve aktuelniji, i sve više kompanija traga za mogućim načinima njihovog sticanja, jer je opšta ocjena da kompanije koje nisu inovativne i konkurentne ne mogu računati na opstanak u budućnosti.

Pri tom, pod inovativnošću ne podrazumijevamo samo stvaranje novih kompanija i novih proizvoda visokih tehnologija. Naprotiv, inovativnost posmatramo sa jednog šireg aspekta, više kao pristup novim oblicima i načinima rada i poslovanja. Nužno je inovirati aktivnosti, proizvode i procese, ali sasvim sigurno i način kako se odvijaju aktivnosti i procesi i kako se dolazi do konačnog, boljeg i kvalitetnijeg proizvoda. Nova znanja i nove ideje neće sami po sebi dovesti do inovativne organizacije. Za to je potrebna kvalitetna interakcija između različitih subjekata, kao što su poslovna zajednica, akademska zajednica, javna uprava i drugi. U jednoj ovakvoj kvalitetnoj interakciji moguće je staviti raspoložive ideje i znanja u funkciju stvaranja nove vrijednosti koju očekuju potrošači na globalnom tržištu, a koja će dovesti do smanjenja ozbiljnih barijera održivom razvoju.

Važnost inovacija i sposobnost poslovnih subjekata da kontinuirano inoviraju, dugoročno dovodi do ostvarenja nacionalnih strategija razvoja. Globalna tržišna utakmica i ubrzani tehničko-tehnološki razvoj doveli su do promjena u odnosu snaga na međunarodnom tržištu, tako da je inovativnost postala ključni faktor konkurentnosti i uspješnosti i u razvijenim, zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama. Uticaji iz vanjskog okruženja postali su podjednako važni kao i unutrašnje sposobnosti i kompeticije organizacija.

Potrebno je ostvariti sinergijski efekat različitih društvenih struktura (poslovna zajednica, akademska zajednica, preduzetnici, političari i druge dr. grupe), kako bi se stvorili bolji uslovi za inoviranje, kako bi se poboljšali inovativni kapaciteti, koji će dovesti do poboljšanja konkurentnosti nacionalnih privreda i ubravnog razvoja cijelog društva.

Zemlje u okruženju vode stručne i naučne rasprave o tome kako na osnovu inovativnosti i primjene novih znanja poboljšati vlastitu konkurentnost. Potrebno je doći do novog razvojnog modela. Potrebno je ozbiljno analizirati međuzavisnost varijabli konkurentnosti i inovativnosti, jer od razumijevanja značaja i stepena te međuzavisnosti zavise daljnji pravci i dinamika razvoja.

2.1. Inovativna i konkurentska sposobnost

Ako uporedimo podatke nekih zemalja o inovativnosti i konkurentnosti, jasno uočavamo da su najkonkurentnije zemlje ujedno i najinovativnije. Prema Izvještaju o globalnoj konkurentnosti u 2010 – 2011, WEF, među prvih deset najkonkurentnijih zemalja u svijetu po WEF GCI metodu, Švicarska je u 2010. godini zauzela mjesto broj jedan, a u inovativnosti drugo mjesto. Najinovativnija zemlja je bila Japan, koja je po konkurentnosti bila na šestom mjestu.

Uporedni pregled konkurentnosti i inovativnosti dajemo u tabeli koja slijedi.

Država/ Ekonomija	GCI 2010		Inovativnost	
	Rang	Rezultat	Rang	Rezultat
Švicarska	1	5,63	2	5,71
Švedska	2	5,56	3	5,67
Singapur	3	5,48	10	5,07
SAD	4	5,43	4	5,53
Njemačka	5	5,39	5	5,51
Japan	6	5,37	1	5,72
Finska	7	5,37	6	5,43
Nizozemska	8	5,33	8	5,16
Danska	9	5,32	9	5,15
Kanada	10	5,30	14	4,95

Tabela 1: Pregled konkurentnosti i inovativnosti

Izvor: Izvještaj o globalnoj konkurentnosti 2010 – 2011, WEF (preuzeto sa: www.inicijativa.com.hr/publikacije)

Iz prezentovanog pregleda je vidljivo da su nordijske zemlje zauzele visoko mjesto i po konkurentnosti i po inovativnosti. Ako se dublje analizira stanje u tim zemljama, onda možemo zaključiti da su te zemlje

već godinama dobro politički vođene, da imaju razvijene tržišne institucije, dobro vođenje makroekonomske politike, ali i racionalno visoko obrazovanje, profesionalnu obuku i edukaciju, vladavinu prava, efikasnost pravosudnih institucija, efikasna javna uprava i razvijena infrastruktura. Ovakve performanse omogućavaju im visoku produktivnost, koja je u međusobnoj zavisnosti sa korišćenjem savremenih tehnologija i inovativnošću.

WEF klasifikuje zemlje prema ostvarenom stepenu ekonomskog razvoja na osnovu dva kriterija:

- Prema BDP po stanovniku mjenenog tržišnim kursom dolara;
- Prema omjeru u kojem je nacionalna ekonomija pokretana osnovnim proizvodnim faktorima.

Ako je udio primarnih roba – sirovina u ukupnom izvozu veći od 70%, ekonomija je pokretana osnovnim proizvodnim faktorima, a ako je taj udio između 30 i 70%, onda je ekonomija pokretana faktorima efikasnosti. Ako je taj udio manji od 30%, onda je ekonomija pokretana inovativnim aktivnostima.

U kreiranju ekonomskih politika i politika razvoja fokus je na onim područjima i indikatorima koji više doprinose međunarodnoj konkurentnosti.

3. Održivi lokalni i ruralni razvoj

Održivi lokalni ruralni razvoj postaje jedan od osnovnih razvojnih prioriteta mnogih zemalja u razvoju. Zemlje koje svoje razvojne politike zasnivaju na održivom lokalnom i ruralnom razvoju imaju jasnu viziju svoje budućnosti i iskazuju odgovoran odnos u pogledu upravljanja raspoloživim resursima. To praktično dokazuju kreiranjem podsticajnih mjera i programa.

Po svim svojim komparativnim prednostima Republika Srpska ima sve više naseljenih mjesta, opština i gradova, koji, u skladu sa evropskim standardima, predstavljaju atraktivna mjesta života, rada, privređivanja i investiranja. Iako živimo u uslovima globalne finansijske i ekonomske krize, lokalne zajednice još uvijek značajno ulažu u infrastrukturu, iako su to veoma intenzivno činile u posljednjoj deceniji svoga razvoja. Pronalaze se različiti izvori sredstava za ulaganja u infrastrukturu, stvaraju se uslovi za privlačenje stranih investitora davanjem različitih beneficija (relativno jeftino zemljište, infrastrukturno pripremljene lokacije, smanjivanje administrativnih barijera, relativno jeftina radna snaga...). Sve veće je učešće žena i omladine u ekonomskom i društvenom životu lokalne zajednice. Lokalne zajednice postaju centri značajnih operacija multinacionalnih kompanija, koje na ove prostore donose nova znanja i iskustva, naravno, koristeći raspoloživi potencijal.

Društvena svijest lokalne zajednice u stalnom je porastu. Građani sve više postaju zainteresovani za zajednicu u kojoj žive i rade, razvija se

svijest o potrebi zaštite životne sredine, racionalnom korišćenju prirodnih resursa i potrebi poboljšanja uslova života i rada lokalne zajednice.

Svakako da ne postoji univerzalan recept za uspjeh u razvoju lokalnih zajednica, ali je nesporno da se ukazuje potreba racionalnog, naučno zasnovanog balansiranja raspoloživih finansijskih, tehničkih i ljudskih resursa, kao vlastitih, tako i onih kojima raspolažu različiti razvojni programi i subjekti (Agencija za promociju stranih ulaganja, Izvozno vijeće Bosne i Hercegovine, Agencija za razvoj malih i srednjih preduzeća, regionalne i lokalne razvojne agencije), te brojne asocijacije civilnog društva. Odgovorniji odnos prema životnoj sredini i neobnovljivim resursima je pitanje koje u svakoj društvenoj zajednici zaslužuje posebnu pažnju. I obnovljivi i neobnovljivi resursi se moraju koristiti uz puno uvažavanje međugenaracijske solidarnosti.

U stratejskim projekcijama razvojnih planova u budućnosti, lokalne zajednice moraju voditi računa o brojnim faktorima, koji mogu djelovati podsticajno, ali, isto tako, mogu usporiti ili sasvim onemogućiti razvojne težnje i planove. Posebno je to značajno, imajući u vidu nagovještaj novog talasa finansijske krize.

Upitno je da li će Srpska u budućnosti dostići natprosječni priliv stranih investicija iz vremena prije krize. Nesporno je da će, u uslovima nove finansijske krize i zaoštrene konkurencije, potencijalni investitori postati još probirljiviji, te da će samo lokalne zajednice sa stabilnim institucijama, izuzetno konkurentnom radnom snagom, minimalnim lokalnim troškovima započinjanja biznisa, visokim standardima poslovanja, najjednostavnijim procedurama dobijanja različitih odobrenja i saglasnosti za početak posla, najopremljenijim investicionim lokacijama i najpovoljnijim dopunskim paketom finansijskih podsticaja, moći da postanu interesantne destinacije za privlačenje stranih investitora.

U Republici Srpskoj je realnost da se lokalne zajednice, već sada, upoređuju sa susjednim i drugim zajednicama, prate najbolju praksu u regionu, učestvuju na međunarodnim privrednim manifestacijama i prate kontinuirano namjere, želje i potrebe lokalnih privrednika i investitora. U nepovrat je otišlo vrijeme kada su investitori sami dolazili, kada je država inicirala i konkretno podsticala lokalni razvoj. Teret odgovornosti lokalnog razvoja je u cijelosti prešao u odgovornost lokalne zajednice. Postoje dovoljno jasni i opravdani razlozi zainteresovanosti lokalne zajednice za lokalni razvoj.

Prvi razlog možemo vezati za činjenicu da svi projekti lokalnog razvoja zahtijevaju organizovanu i koordinisanu akciju različitih nivoa lokalne administracije i lokalne uprave sa administracijom Republike Srpske. Realizacija bilo kog lokalnog programa podrazumijeva vremenski precizno usklađivanje različitih subjekata, sa jasnim definisanjem uloga, koje se moraju ostvariti u određenom vremenskom roku. Da bi se to i ostvarilo, neophodno je imati kvalitetan i primjenjiv stratejski plan razvoja lokalne zajednice.

Ključna pretpostavka postojanja kvalitetnog strategijskog plana je postojanje određenih urbanističkih i prostornih dokumenata, riješeni imovinsko – pravni odnosi, postojanje partnera za regionalnu komponentu projekta (međupštinska i prekogranična saradnja), kvalitetna komunalna infrastruktura, minimalna finansijska sredstva za početak realizacije projekta i sl. Mnoge lokalne zajednice su propustile mogućnost realizacije izuzetno važnih projekata upravo zato što nisu prethodno riješile pobrojana prethodna pitanja i što nisu znale kuda i kako žele ići dalje.

Drugi razlog leži u mogućnostima pristupa evropskim predpristupnim fondovima (IPA) preko Delegacije Evropske komisije u Bosni i Hercegovini, koja upravlja čitavim procesom, ali i uključuje u taj proces sve nivoe vlasti u Bosni i Hercegovini, sa ciljem da ojača lokalne administrativne kapacitete radi apsorpcije svih komponenti IPA podrške.

Treći razlog tiče se činjenice da je priprema i realizacija višegodišnjih strategijskih programa, planova i projekata proces u koji se može i mora uključiti najšira javnost, građani i njihove asocijacije, predstavnici privrede i privrednih asocijacija, ali i formalno marginalizovane društvene grupe, koje mogu dati značajan doprinos opštem društvenom konsenzusu o lokalnom razvoju, gdje svakako uključujemo i održivi lokalni i ruralni razvoj. Participativno strategijsko planiranje značajno stvara društvenu i socijalnu koheziju, a samim tim i lakše sprovođenje i realizaciju strategijskih ciljeva lokalnog razvoja.

Održivi lokalni – ruralni razvoj odvija se kroz kontinuirane razvojne aktivnosti, programe i projekte, a naročito u područjima:

✚ Očuvanje i razvojna integracija životne sredine, te prirodnog, kulturnog i tradicijskog nasljeđa, koji čine lokalni kapital i perspektive razvoja lokalne zajednice;

✚ Razvoj komunalne i društvene infrastrukture, te uspostavljanje podsticajnog razvojnog i društvenog okruženja;

✚ Privredni razvoj – restrukturiranje i razvoj održive poljoprivrede, zanatstva i malog preduzetništva, diverzifikacija djelatnosti i otvaranje novih radnih mjesta;

✚ Poboljšanje standarda i kvaliteta života kroz razvoj konkurentnosti i prepoznatljivosti.

3.1. Lokalni kapital

Prirodno, kulturno i tradicijsko nasljeđe predstavljaju lokalni kapital – kapital lokalne zajednice. Najvredniji resursi čine osnovu razvojnog potencijala, ali i identiteta i prepoznatljivosti svake lokalne zajednice, od čijeg očuvanja i održivog korišćenja zavise razvojne perspektive i ukupne mogućnosti lokalnog razvoja.

Osnovni je interes svake lokalne zajednice da zaštiti svoj lokalni kapital, da ga pravovremeno prepozna i stavi u funkciju održivog razvoja na najbolji mogući način. Da bi se ovaj cilj i ostvario potrebno je izvršiti:

- ✚ Identifikaciju, sistematizaciju i valorizaciju svih vrijednosti lokalne baštine;

- ✚ Zaštiti, unaprijediti i staviti u funkciju sve vrijedne elemente lokalne baštine, tako da se omogući njihovo integrisanje u funkciji održivog razvoja lokalne zajednice kao elementa njene prepoznatljivosti;

- ✚ Kultivisanje prirodne sredine i sprečavanje devastacije vrijednih destinacija u lokalnoj zajednici.

Ovakvim pristupom povećava se kvalitet života u lokalnoj zajednici, a konkurentnost i atraktivnost lokalne zajednice podiže na viši nivo, jača ekonomska snaga, postiže veća zaposlenost i opšte zadovoljstvo građana. Posebno se stvaraju mogućnosti razvoja lokalnog (seoskog – ruralnog) turizma, kao veoma dinamične privredne grane u svijetu, sa velikim razvojnim potencijalom i perspektivama. Postojeći potencijal u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj nedovoljno je iskorišćen, i tu postoje velike razvojne prilike za neke lokalne zajednice. Raspoloživi resursi moraju biti u funkciji privlačenja novih investitora u skladu sa razvojnim strategijama lokalne zajednice.

3.2. Komunalna i društvena infrastruktura

Nezamisliv je razvoj bilo koje lokalne zajednice bez razvijanja odgovarajuće komunalne i društvene infrastrukture. Kako je lokalni razvoj u svijetu u nadležnosti lokalnih zajednica, to su lokalne zajednice dodatno odgovorne za razvoj vlastite infrastrukture kao nezaobilaznog uticajnog faktora u ekonomskom i društvenom razvoju. U savremenim lokalnim zajednicama kreiraju se brojni programi i projekti izgradnje i unapređenja lokalne infrastrukture, kroz implementaciju različitih instrumenata lokalnog ekonomskog razvoja. U trci za snižavanjem troškova i povećanjem konkurentnosti, najpoznatije svjetske kompanije sele svoj kapital na jeftinije i infrastrukturno pripremljenije destinacije. U tom smislu lokalne zajednice moraju:

- ✚ Efikasno utvrditi lokalne potrebe sa jasnom dinamikom i prioritetima;

- ✚ Planirati lokalnu infrastrukturu u skladu sa očekivanim tehnološkim razvojem;

- ✚ Dinamično i kvalitetno pripremati investicione projekte iz oblasti komunalne i društvene infrastrukture;

- ✚ Usklađivati lokalni budžet sa planiranim projektima i iznalaziti alternativne finansijske izvore.

Ovakav pristup omogućava lokalnim zajednicama da samostalno kreiraju, pokreću i finansiraju infrastrukturne projekte iz fondova za podsticanje lokalnog i ruralnog razvoja, u skladu sa dobrom praksom zemalja članica EU.

3.3. Privredni razvoj lokalnih zajednica

Analizirajući praksu uspješnih regija u EU, ali i u zemljama u okruženju, možemo zaključiti da se dinamičan privredni razvoj lokalnih zajednica zasniva na strategijskom pristupu i realizaciji pretpostavki:

✚ Identifikacija lokalnih proizvoda i usluga koji imaju potencijal da mogu biti konkurentni i stalno stvarati povećanu dodatnu vrijednost – stvaranje lokalne robne marke;

✚ Priprema lokalnih razvojnih programa, uvažavajući mogućnosti lokalnih proizvođača i preduzetnika za uključivanje u različite forme zajedničkog nastupa na tržištu, u cilju zajedničkog razvoja lokalnih proizvoda i zajedničkog nastupa na tržištu;

- ✚ Razvoj preduzetničke infrastrukture, koja podrazumijeva:
- ❖ Razvijanje svijesti i informisanje o mogućnostima i pravcima razvoja,
 - ❖ Priprema tipskih projekata,
 - ❖ Edukacija,
 - ❖ Izgradnja i uspostava posebnih preduzetničkih zona.

Ovakvim pristupom moguće je snažno pokrenuti dinamičan privredni razvoj svake lokalne zajednice.

3.4. Razvoj ruralnog turizma

Najveći broj ruralnih lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj ima dobre preduslove za razvoj ruralnog turizma. Ruralni turizam je nastao u Evropi početkom XIX vijeka, i do sada se, u nekim zemljama, razvio kao veoma snažna i dinamična privredna grana, koja čini do 20% učešća u ukupnim turističkim aktivnostima EU. Ovaj oblik turizma i dalje se razvija.

Razvojni potencijal ruralnog turizma proizilazi iz potreba i mogućnosti da se stanovništvu urbanih sredina omogući odmor i relaksacija, nakon obavljanja stresnih poslova u velikim urbanim sredinama. Ruralne sredine su prirodno okruženje za veliki broj ljudi koji danas žive i rade u urbanim zajednicama.

Ruralni turizam može ublažiti negativne posljedice globalizacionih pojava, tako što daje mogućnost da mala i mješovita poljoprivredna gazdinstva pokreću male i srednje porodične biznise i tako rješavaju probleme nezaposlenosti i sticanja osnovnih sredstava za život. Dosadašnji tok globalizacionih procesa čini ruralnu sredinu atraktivnijom i jačaju njene konkurentske prednosti.

Činjenica je da je ovaj oblik aktivnosti dosta nerazvijen, značajniji razvoj ruralnog turizma podrazumijeva donošenje i realizaciju lokalnih razvojnih programa, kroz:

✚ Razvoj turističke infrastrukture, elemenata turističke ponude i turističkog marketinga;

- ✚ Organizovanje ruralnog stanovništva i pripremanje i pokretanje projekata za razvoj smještajnih kapaciteta i turističkih proizvoda i usluga;

- ✚ Sistematski rad na osposobljavanju nosioca razvoja ruralnog turizma;

- ✚ Uključivanje u šire regionalne programe i projekte razvoja ruralnog turizma.

3.5. Upravljanje obnovljivim izvorima energije

Osnovni problemi čovječanstva u XXI vijeku su: globalno zatopljanje, zagađivanje čovjekove okoline i devastacija životne sredine. To su istovremeno i osnovna razvojna pitanja savremenog svijeta.

U ovakvim okolnostima, korišćenje i upravljanje obnovljivim izvorima energije (biomasa, biogas, solarna energija, vjetar) i tehnologija namijenjenih održivom korišćenju raspoloživih, prije svega, prirodnih resursa, postaju globalni prioriteti.

Radi takvog značaja, fondovi EU značajno i snažno podstiču razvoj i subvencionišu korišćenje obnovljivih izvora energije. Praksa u EU pokazuje da lokalne zajednice koje ulažu u obnovljive izvore energije bilježe ubrzani rast i stvaraju razvojne perspektive i konkurentnost koja je u stalnom porastu.

Raspoloživi prirodni resursi obnovljivog karaktera u BiH i Republici Srpskoj su ogromna vrijednost koja otvara nove perspektive razvoja. Zato je neophodno stalno ulagati u održivi razvoj kroz izradu i implementaciju razvojnih projekata i nadolazećih tehnologija:

- ✚ Biogasna postrojenja – značajna su za održivi razvoj poljoprivrede, zaštitu okoliša, razvoj novih proizvoda i poboljšanje kvaliteta života;

- ✚ Solarna energija – izvor je čiste energije i omogućava snažan podsticaj tehnološkom razvoju lokalne privrede, te povećanju konkurentnosti lokalnog proizvoda;

- ✚ Postrojenja na biomasu – omogućavaju efikasnu zaštitu, održavanje i kultiviranje okoline, posebno za održivu poljoprivredu;

- ✚ Decentralizovani sistemi za odvodnju i prečišćavanje otpadnih voda – omogućavaju fazni razvoj lokalnih sistema odvodnje i prečišćavanja.

Dakle, obnovljivi izvori energije i korišćenje čistih tehnologija razvijaju se kroz niz manjih projekata koji generišu razvojne mogućnosti i prednosti:

- ✚ Očuvanje i kultivisanje čovjekove okoline;
- ✚ Jačanje privredne i ekonomske aktivnosti;
- ✚ Diverzifikacija i stvaranje novih radnih mjesta;
- ✚ Jačanje lokalnih tehnoloških kapaciteta;
- ✚ Jačanje konkurentnosti lokalnog proizvoda;
- ✚ Stvaranje dugoročnih razvojnih perspektiva;
- ✚ Poboljšanje kvaliteta života u lokalnoj zajednici.

Zaključna razmatranja

Na osnovu izvršenog istraživanja mogućnosti lokalnog i ruralnog razvoja u Bosni i Hercegovini i elaboracije dobrih iskustava razvijenih evropskih zemalja, možemo izdvojiti određene zaključke:

- Održivi razvoj lokalnih i ruralnih zajednica predstavlja ključni prioritet zemalja članica Evropske unije, ali i drugih zemalja koje su u procesu stabilizacije i pridruživanja;
- Evropska unija snažno podržava održivi razvoj izdvajajući oko 40% sredstava iz budžeta za ruralni razvoj, kao značajnu komponentu održivog razvoja;
- Prema evropskim standardima održivi razvoj je u nadležnosti lokalnih zajednica, a ovakvu praksu je prihvatila i BiH;
- Osnovni zadatak lokalnih zajednica je da identifikuju vlastite razvojne mogućnosti, definišu razvojnu misiju, viziju i ciljeve, usvoje stratezijske planove i izrade i realizuju programe i projekte održivog razvoja;
- Inovativni pristup kreiranju održivog razvoja značajno poboljšava konkurentnost lokalne zajednice;
- Održivi lokalni – ruralni razvoj zasniva se na kontinuiranom provođenju različitih aktivnosti u oblastima: očuvanja i razvojne integracije čovjekove okoline, prirodnog, kulturnog i tradicijskog nasljeđa (lokalni kapital), komunalne i društvene infrastrukture, privrednog razvoja i poboljšanja standarda i kvaliteta života, te racionalnog upravljanja obnovljivim izvorima energije i čistim tehnologijama;
- BiH još nema usvojenu strategiju razvoja niti strategiju održivog razvoja, bez kojih nije moguće ozbiljno pristupiti kreiranju održivog razvoja i izradi detaljnih sektorskih stratezijskih planova;
- Održivi razvoj u Bosni i Hercegovini se pominje usput kroz određene razvojne projekcije srednjoročnog karaktera;
- Lokalne zajednice u Bosni i Hercegovini moraju insistirati na usvajanju strategija razvoja i strategija održivog razvoja, kako bi svoje razvojne prioritete uskladile sa prioritetima države i entiteta;
- Strategije razvoja lokalnih zajednica površno se dotiču pitanja održivog razvoja;
- Bosna i Hercegovina i Republika Srpska imaju kvalitetno prirodno, kulturno i tradicijsko nasljeđe, kao i respektabilne obnovljive resurse, čijim racionalnim upravljanjem bi se mogao ostvariti osnovni zahtjev održivog razvoja: **„budućnosti ostaviti u nasljeđe više nego što smo naslijedili od prošlosti!“**

L i t e r a t u r a

1. Ayres, R.U. and Kneese: *Production Consumption and Externalities*, American Economic Review, 69:3, 1969.
2. Barbier, E.B. and Markandya, A.: *The Conditions for Achieving Environmentally Sustainable Development*, European Economic Review, 90:34, 1990.

3. Beard, T.R., Lozada, G.: *Economics, Entropy and the Environment Cheltenham*, Edward Elager, UK, 1999.
4. Kokić Arsić, A. i drugi: *Ekološki aspekt održivog razvoja preduzeća u Centralnoj Srbiji*, XII naučno stručni skup – Sistem kvaliteta uslov za uspješno poslovanje i konkurentnost, Vrnjačka Banja, 2010.
5. Kraljić, P.: *Poboljšanje konkurentske sposobnosti kroz restrukturisanje, privatizaciju i razvoj menadžmenta*, Yung, Beograd, 2002.
6. Solow, R.M.: *On the Intergenerational Allocation of Natural Resources*, Scandinavian Journal of Economics 88, 1986.,
7. www.dadalos.org/nachhaltigkeit_bih
8. www.del.gov.ba/dokumenti/?id=4756
9. www.ekoforum.org/htm/odrzivi-razvoj.htm
10. www.ekoplanet.hr/portal/index.php?Itemid=133&id=54..
11. www.fer.unzjg.hr/
12. www.inicijativa.com.hr/publikacije.
13. www.odrzivi-razvoj.gov.rs/
14. www.policy.hu/pesic/GLAVA_1.